

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

**Випуск 31
Книга 1**

Рівне – 2019

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 31. Кн. 1. Рівне: РДГУ, 2019. 220 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугасєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любова – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:

Серія КВ №15857-4329Р

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
http://fipmv.rv.ua/

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

АНАЛІЗ РИМСЬКИХ ПАРАДНИХ І ТУРНІРНИХ ОБЛАДУНКІВ І–ІІІ ст. ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМ ТА ІКОНОГРАФІЧНИМ МАТЕРІАЛОМ

Олег Озимчук

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

e-mail: oleg.ozymchuk@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0343-3288>

Дмитро Люшин

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

Охарактеризовані проблеми ідентифікації римських парадних і турнірних обладунків, розглянута проблематика достовірності римських іконографічних джерел І–ІІІ ст.

Ключові слова: *гіппіка гімнасія, Й. Гарби, лоріка мускулата, іконографічна комбінація, лоріка сегментата, птеруги, анатомічні кіраси, апотропей, лімес.*

Oleh Ozymchuk, Dmytro Liushyn. ANALYSIS OF ROMAN CEREMONIAL AND TOURNAMENT ARMOR OF THE 1ST–3RD CENTURIES FOR ARCHAEOLOGICAL AND ICONOGRAPHIC MATERIAL.

Ancient written sources do not give detailed descriptions of Roman ceremonial and tournament armor. Therefore, the most reliable source for reconstruction is archaeological and iconographic material. First of all, it is necessary to distinguish the main types of armatures, helmets and other armor on the Roman monuments which recreate various military ceremonies, that could be used during parades, triumphs and cavalry hippika gymnasia tournaments. In the latter, there is no iconographic information, but there is archaeological evidence. Mainly on the Roman reliefs of I-III century are depicted Roman military parades, triumphs and solemn declarations of the emperors to the army. Thanks to them, it is possible to determine with a certain degree of reliability the features of emperors, generals, junior commanders and legionaries outfit.

The most controversial is the identification of certain details of armor, if they have a rich decor with ceremonial or combat equipment. On many even richly decorated objects of protective Roman equipment which are discovered by archaeologists there are damage from weapons strikes, that indicates the direct use of these items in combat conditions. It is important to establish the clear criteria for determining the Roman ceremonial armor. Included in this category are an original, often bizarre form, rich decoration (excessive in some cases) and precious materials used in its production or processing, as well as its unusual shape. However, if in the combination with all the above features there are certainly protective qualities of armor, it is necessary to take into account the possibility of their combat use. Some researchers refuse to believe in the use of richly decorated armor in the battle believing that repairing the damage to such valuable objects would require great costs.

It would be possible to agree with such statements, unless the image of some types of Roman helmets of I–III century which are usually identified as ceremonial on the reliefs depicting real battles. So, on the sarcophagus with Portonacho, where the battle of the Romans with barbarians is depicted, the legionaries are depicted in pseudo-attic helmets (type Heddernheim), and the helmet of the Ribchester type [2, p. 337] is clearly visible on the tombstone of Sextus Valery Genialis, the Roman cavalryman, who is depicted attacking enemies [3, p. 39].

Key words: *hippika gymnasia, Y. Garbsch, lorica musculata, iconographic combination, lorica segmentata, pteryges, anatomic cuirass, apotropy, limes.*

Античні писемні джерела не дають розгорнутих описів римських парадних і турнірних обладунків. Тому найнадійнішим джерелом для реконструкції є археологічний та іконографічний матеріал. Перш всього на римських пам'ятниках, що відтворюють різні військові церемонії, необхідно виділити основні види панцирів, шоломів та інших обладунків, що могли бути використані під час проведення парадів, тріумфів і кавалерійських турнірів-гіппіка гімнасія (*hippika gymnasia*). Стосовно останніх, відсутня іконографічна інформація, але існують археологічні підтвердження. В основному на римських барельєфах I–III ст. зображені римські військові паради, тріумфи та урочисті звернення імператорів до війська. Завдяки ним можна із певним ступенем достовірності визначити особливості екіпування імператорів, полководців, молодших командирів та легіонерів.

Найбільш дискусійним є ототожнення тих чи інших деталей обладунків, якщо вони мають багатий декор, з парадним або бойовим спорядженням. На багатьох навіть багато прикрашених предметах захисного римського спорядження виявлених археологами маються пошкодження від ударів зброєю, що свідчить про безпосереднє використання цих предметів у бойових умовах. Важливо встановити чіткі критерії для визначення римських парадних обладунків. До них можна віднести оригінальний, часто химерний вигляд, багате декорування (у деяких випадках надмірне) та дорогоцінні матеріали використані при його виготовленні або обробці, а також його незвичну форму. Однак, якщо у поєднанні із усіма вищеперерахованими ознаками присутні безумовно захисні якості обладунків, слід враховувати можливість їх бойового застосування. Деякі дослідники відмовляються вірити у використання багато декорованих обладунків в бою вважаючи, що ремонт пошкодження таких цінних предметів вимагав би великих затрат. Можна було б погодитися із такими твердженнями, якби не зображення деяких типів римських шоломів I–III ст., які звично ідентифікують як парадні, на рельєфах із зображенням реальних битв. Так, на саркофазі із Портоначчо, де зображена битва римлян із варварами, легіонери зображені в псевдоаттичних шоломах (тип Хеддернхайм), а шолом типу Рібчестер [2, с. 337] чітко видно на надгробку римського кавалериста Секста Валерія Геніаліса, який зображений атакуючим ворогів [3, с. 39].

Значно більш проблематичним є визначення як парадного озброєння предметів паноплії (повний обладунок важкоозброєного піхотинця або

кавалериста). Дискусія у сучасних дослідників розгортається навколо римських шоломів I–III ст. із масками, багато декорованих нагрудних і наспинних пластин, а також умбонів римських щитів. Всі вони, навіть якщо були багато прикрашені, могли застосовуватися в бою. Наприклад, шоломи типу Гізборо-Тайленхофен датовані III століттям, через масивність зразків часто зараховують до парадних обладунків [6, с. 59]. Однак в останні роки більшість археологів та істориків, досліджують проблематику римського церемоніального і турнірного озброєння схиляються до того, що це був стандартний бойовий шолом прикрашений власником на власний смак.

У XX столітті археологами виявлено декілька рідкісних суцільнометалічних римських шоломів сфероконічної форми, які асоціюються або із сарматськими воїнами, або з левантійськими лучниками. Половина всіх відомих подібних римських шоломів I–III ст. мають багатий декор в стилі турнірного озброєння гіппіки гімнасії. Рельєфний декор шолома знайденого в болгарському місті Брястовець зображає храм, на фасаді якого видно статуї Меркурія, Аполлона, Мінерви, Вікторії, Марса, на нащічнику зображений римський бог Нептун. Звичайно, що для звичайного піхотинця, який служив у допоміжних частинах, шоломи подібного типу були недоступними. Більш логічним є припущення їх використання союзною римлянам сарматською кавалерією, тим більше що на це існують опосередковані вказівки. На римському шоломі виявленому в Інтерцизі зберігся напис із двома буквами T. Вірогідно це скорочення слова турма (кавалерійський підрозділ). Якщо припустити подібне, то до піхоти дана група шоломів не має жодного відношення. Не належать подібні шоломи і до турнірного озброєння гіппіки гімнасії. Можна було б припустити їх виключно парадне призначення, але у виявлених археологами нині зразків чудові захисні якості (товщина металу і додаткові захисні деталі).

Складною проблемою для сучасних дослідників є визначення призначення римських шоломів з масками. Досить закономірно постає питання про прототипи римських зразків. Серед шоломів-масок, що з'явилися у великій кількості в період правління Октавіана Августа (27 р. до н.е. – 14 р. н.е.) [4, с. 215–216], існують зразки, що подібні в своєму оформленні із шоломами римської бойової кавалерії. Мова йде про шоломи із зображенням на тулії кучерявого волосся. Більше того, в кінці XX століття археологи виявили в районах римського лімесу (укріплений кордон) [4, с. 109] шоломи вкриті справжнім париком із кінського волосу. Такі парики були і на бойових шоломах, і на шоломах з масками. Прототипами подібних шоломів були елліністичні зразки, а також іконографічні зображення Александра Македонського (336–323) [4, с. 8].

Іконографічний аналіз римських шоломів з масками та залучення паралелей з інших культурно-історичних періодів призводять до невизначених тверджень та асоціацій. Аналізуючи «Тактику» Арріана складається враження, що шоломи з масками призначалися виключно для використання на кавалерійських турнірах гіппіка гімнасія. Арріан не згадує ні культового, ні символічного їх значення, але чітко їх відокремлює від військових шоломів: «Ці шоломи, на відміну від тих, що виготовляються для битви, прикривають

не тільки голову і щоки, але виготовляються повністю за розміром обличчя кіннотника, з прорізами для очей, щоб, не заважаючи дивитися вперед, все ж надавати захист для зору» [5, с. 167]. Якщо відмовитися від очевидних висновків, що виходять із тексту Арріана, то увагу слід концентрувати на двох властивостях римських шоломів з масками I–III ст., за допомогою яких звично виділяють турнірні та парадні обладунки, а саме пишність прикрас і товщина металу.

Не підлягає сумніву, що на значній частині подібних шоломів метал надто тонкий, щоб витримувати реальні удари бойовою зброєю. Однак даний висновок стосується в основному зразків II–III століть. Римські шоломи з масками I століття, як правило, виготовлялися із товстого листового заліза і були цілком придатні для бойових дій. Наприклад, залізна маска із військового поховання із Шаснара (департамент Альє, Франція) має товщину 4 мм [3, с. 100], а маска виявлена археологами поблизу німецького Майнца – 2–3 мм [3, с. 102], причому слід врахувати, що спочатку вони були вкриті ще й бронзовим листом. В порівнянні із цими екземплярами більш пізні римські шоломи-маски здаються виключно декоративними виробами, однак не всі з них були непридатними для використання в бою. Тулії подібних шоломів і у II–III століттях часто виготовлялися з листового заліза достатньої товщини (бл. 1 мм), щоб погасити силу удару зброї середньої тяжкості. На таких шоломах було присутнє чеканне декорування, яке завдяки масі виступаючих під різними кутами полщин, сприяло рикошетному захисту.

Римські шоломи I–III століть з масками достатньо захищали від більшості античної ударної ручної зброї. Серйозною небезпекою було лише пряме влучення стріл. Однак у такому випадку стріли пробивали і кольчуги, і лускоподібні панцирі, тому абсолютного захисту не гарантував жоден існуючий в ті часи тип обладунку. Питання про зручність у бойових умовах шоломів з масками доволі дискусійне. Огляд місцевості через маску зменшує контроль над маневруванням ворога, а закритий шолом блокує майже всі зовнішні звуки. В умовах інтенсивного кавалерійського бою, коли командири передавали сигнали візуально та голосом, подібна обмеженість могла бути фатальною, як для окремого кіннотника, так і для всього підрозділу. Головною перевагою таких шоломів був практично повний захист обличчя. Доволі вагомим захисним недоліком римських шоломів з масками I–III століття була відсутність захисту для шиї. Подібна проблема існувала і у звичайних піхотних легіонерських шоломах. І у кіннотників, і у піхотинців шию прикривав звичайний шарф із тканини, який захищав шию від натирання металічними частинами обладунків, але не вберігав від пошкоджень зброєю.

Оскільки Арріан, згадуючи про кіммерійський одяг римських кавалеристів, які виступали на кавалерійських турнірах, протиставляє його звичайному панциру [5, с. 167], можна припустити, що на турнірах гіппіка гімнасія використовували особливо легкий різновид лускоподібного або полотняного панцира, посиленого на грудях подвійними, а на спині одинарними пластинами. Завдяки пишності декору, яким їх завжди прикрашали, такі пластини стали асоціюватися з елементами парадних або турнірних обладунків. На користь даної

гіпотези свідчить незначна товщина пластин, що виключає їх застосування у бойових умовах.

Для класифікації подібних пластин історики і археологи використовують типологію Й. Гарбша. Такі римські нагрудні пластини склалися із пари високих прямокутних пластинок, вузькі верхні сторони яких були вирізані під шию воїна. У з'єднаному між собою положення вони охоплювали шию із зовнішнього боку. Замок, що сполучав їх, складався із обертових засувки, які вставлялися у розрізи контркріплення і при повороті на 90° закріплялися штифтом або шплінтом, що розташовувався безпосередньо на пластинках. На зовнішніх краях пластини знаходилися отвори під заклепки, якими пластини кріпилися до нагрудної частини панцира. На центральній частині лусочок панцира знайденого археологами в словенській Хружиці (у I–III ст. – римська провінція Іллірія) видно пробиті круглі отвори під такі заклепки [3, с. 52]. Подібні пластини періоду до нашої ери виявлені археологами, мають вертикально розташовані пари отворів із слідами дроту, що використовувався для кріплення.

Із усього відомого нині археологічного матеріалу виділяються одинарні пластини трапецієподібної форми, що ідентифікуються сучасними вченими як наспинні накладки римських обладунків I–III століть. Пластина виявлена археологами в сербському селищі Рітопек (у I–III ст. – римська провінція Паннонія) має зображення семи бюстів римських богів, бойової сцени, двох знаків когорт, двох орлів, а також написи [3, с. 53]. Виходячи із статистики сюжетів, що відображалися на римських парадних обладунках, акцент зміщується в бік звичного для I–III століть набору зображень Марса, Юпітера та Вікторії. Обладунки римських кавалеристів і піхотинців початку нашої ери ще мали зображення доволі широкого кола богів (Рома, Веста, Аврора, Беллона, Венера, Вулкан) та геніїв (в римській міфології боги чоловічої сили та здібностей) [4, с. 42], у той час як у кінці II століття формується виключно стереотипна іконографічна комбінація, за якою на подвійних пластинах зображали дзеркально обернених один до одного бюсти Марса і Мінерви, рідше – Юпітера і Геркулеса. В клиноподібному виступі на верхній частині пластини, як правило розміщали орла Юпітера. Подібна стандартизація скоріше свідчить про певну централізованість виробництва парадних і турнірних обладунків у Римській імперії, ніж про ідеологізацію сюжетів.

Нагрудні пластини могли мати й більш широке використання. Існують серйозні підстави вважати, що вони входили до складу бойового спорядження римських легіонерів та кіннотників. Відомі пластини з написами, що вказують на їх застосування в легіонах. Такі пластини могли використовувати разом не тільки з кольчугою або лускоподібними кірасами, але й із сегментними панцирами. Така гіпотеза з'явилася у сучасних дослідників завдяки ретельному дослідженню римської скульптури із румунського міста Альба Юлія, на якій зображений одягнений поверх лоріки сегментати (сегментний панцир) лускоподібний горжет (металічний комір для захисту шиї) із вплетеною в нього подвійною нагрудною пластиною. Подібні пластини давали можливість збільшити шийний отвір

панцира під час його одягання, після чого панцир застібали, підлаштовуючи під потрібний діаметр шиї.

Повертаючись до повідомлень Арріана, який не згадує турнірних обладунків, а лише твердить про різнокольоровий полотняний одяг римських кавалеристів: «Замість панцирів у них кіммерійські хітони, розмірами однакові з панцирами, кольори: одні червлені, інші фіолетові, та інші, розфарбовані в різноманітні кольори» [5, с. 167] – слід зауважити про можливість прилаштування до них металічних пластин. При чому вони скоріше виконували декоративні функції, подібно іншим елементам турнірного спорядження, тим більше що серйозних поранень дротиком із затупленим наконечником захищений щитом вершник отримати не міг. Що стосується інтерпретації пластин як елемента безпосередньо парадного озброєння, то тут будь-яка їх захисна функція виключається в принципі. Логічним може бути припущення універсальності використання нагрудних пластин як у парадному, так і у бойовому спорядженні. Однак, у будь-якому випадку пластини виконували функції застібок панцира і додаткової прикраси римського обладунку.

Доволі часто статуї римських імператорів I–III століть та інші їх зображення на рельєфах, настінних розписах, на монетах, репрезентують їх одягнутими в анатомічно оформлені панцирі з птеругами (шкіряна або металічна оторочка) лоріка мускулата (*lorica musculata*). У більшості випадків імператори на таких зображеннях звертаються з промовою до римського війська (*adlocutio*). Традиційно такі звернення відбувалися під час військових зборів, парадів або інших церемоніальних дій римської армії. Тому багато прикрашені декором анатомічні кіраси, також слід зараховувати до парадних обладунків. Використання римськими воєначальниками подібних кірас мало доволі стародавню традицію – з республіканського періоду і до падіння Західної Римської імперії, тобто від V ст. до н.е. до V ст. н.е. Але слід відзначити, що римські офіцери також носили лоріку мускулату, про що свідчить відомий римський рельєф із французького музею Лувр. На даному рельєфі із незбереженої до нашого часу тріумфальної арки імператора Клавдія (41–54) [4, с. 94] представлений широкий асортимент предметів військового спорядження, серед яких можна побачити панцир з анатомічно змодельованою талією на тілі римського воїна. На рельєфах основи колони імператора Антоніна Пія (138–161) один із центуріонів також одягнутий в аналогічну кірасу, а колона Траяна (98–117) [4, с. 189–190] зображає практично всіх римських офіцерів в анатомічно оформлених панцирах.

Більшість сцен із зображенням воїнів у лоріка мускулата показують різні види парадів та військових зборів. Тому можна припустити можливість використання подібних обладунків тільки як парадного римського озброєння. У всіх римських мускульних кірасах прослідковується простота і у той же час майстерність їх виробників. Очевидна значна вартість такого обладунку, який скоріше всього був не по кишені більшості легіонерів, тим більше якщо кіраса була виготовлена із бронзи або заліза. Бронзові кіраси були поширені в Італії ще задовго до нашої ери. Їх можна побачити серед археологічних знахідок

етруських та грецьких виробів, а на користь існування залізних екземплярів свідчить той факт, що на деяких римських скульптурних зображеннях анатомічно оформлених панцирів [2, с. 90] зберіглися сліди синьої фарби. Власне римська лоріка мускулата – це не просто адаптація елліністичного бронзового анатомічного панцира, оскільки має багато ознак елліністичного льняного панцира (linothorax) [4, с. 146], і у період Республіки була скопійована саме з нього.

Із усієї маси археологічного та іконографічного матеріалу можна виділити два типи парадних мускульних кірас. Найбільш ранній тип не виділяє талію, в той час як пізніші екземпляри мають анатомічно оформлену талію. На згаданому вище рельєфі із групою преторіанців [4, с. 157] із Лувра є зображення воїна в панцирі з прямою лінією талії. До часу правління династії Антонінів (96–192) пряме моделювання талії на обладунках взагалі щезає. Декор кожної кіраси мав певне значення і, очевидно, певним чином був пов'язаний з індивідуальністю власника. Іконографія римської лоріки мускулата I–III століть репрезентує різні комбінації сюжетів, але одні з них більш типові ніж інші, а деякі зустрічаються тільки протягом коротких відрізків часу. Наприклад, грифон із розпростертими крилами – один із стандартних образів, які можна зустріти на анатомічних кірасах періоду Імперії [3, с. 62]. Язика птеруг також прикрашалися різними зображеннями, серед яких можна виділити ріг достатку, птахів (орли, півні, голуби), вовків, ведмедів, диких кабанів, нереїд, Діоскурів, Ромула і Рема.

На панцирах кількість образів не настільки велика. Найбільш часто можна побачити апотропей (предмет, якому приписували надприродну здібність проганяти злих духів) у вигляді голови горгони Медузи [4, с. 52–53], богиню Вікторію, орлів і биків. Биків звично трактують як жертвних тварин, але на значній частині обладунків вони могли означати символ окремого легіону. В період Імперії більшість легіонів, які комплектувалися в Італії, Галлії, Іспанії та на Балканах мали за символ бика. Наприклад, солдати та офіцери, що склали III Галльський легіон носили на обладунках і щитах зображення трьох биків, IV Македонський легіон мав за символ білого бика на червоному тлі, IV Скіфський – білого бика на зеленому тлі, V Македонський – чорного бика на зеленому тлі, VI Залізний легіон – червоного бика на зеленому тлі, VII Клавдіїв легіон – червоного бика на чорному тлі, VII Здвоєний легіон – зеленого бика на чорному тлі, VIII Августів легіон – зеленого бика на червоному тлі, IX Іспанський легіон – білого бика на чорному тлі. Разом з іншими фігурами бики були символами X легіону Протоки та X Здвоєного легіону [1, с. 256–259].

Беззаперечно, що зображення на римських мускульних кірасах I–III століть мали не обов'язковий сакральний характер. На парадах, тріумфах, навіть на кавалерійських турнірах (які напевно також проводилися між різними легіонами), символ легіону мав не менше урочисте значення, ніж орел легіону. Різні римські легіони у I–III століттях мали різні символи, і не всі з них вписувалися в римську релігійну символіку. Тому слід припустити, що на парадній лоріка мускулата скоріше зображали символ окремої військової

частини, який повинен був здалеку вказувати до якого легіону належить тріумфатор або турнірний боець. Археологічні знахідки римських парадних та турнірних обладунків у другій половині XX століття дозволили історикам і археологам реконструювати цілісну картину символів усіх римських легіонів I–III століть. У цьому значно допомогли археологічні знахідки не тільки зброї та обладунків, але й різних побутових предметів легіонерів, які мали на собі маркування окремої військової частини. Таким чином ми нині знаємо, що офіцери та досвідчені легіонери I Допоміжного легіону на лоріка мускулата мали зображення Пегаса [1, с. 91], I Германський легіон зображав на обладунках лева із мечем у лапі [1, с. 98] I Італійський – дикого кабана, I легіон Мінерви – голову горгони Медузи [1, с. 102], I Парфянський – кентавра [1, с. 104], II Італійський – Капітолійську вовчицю з Близнюками (Ромул і Рем) [1, с. 121], II Траянів – молот Геркулеса і блискавки [1, с. 127], III Кіренаїкський – голову Юпітера [1, с. 131], III Італійський – три лелеки [1, с. 137], IV Щасливий Флавіїв легіон – атакуючого лева [1, с. 142], V легіон Жайворонків – п'ять слонів [1, с. 146], XI Клавдіїв легіон – тризуб Нептуна і блискавки [1, с. 178], XII Блискавичний – блискавки Марса [1, с. 181], XIII Здвоєний легіон – лева із сонячною короною [1, с. 184], XIV Здвоєний Марсів Переможний легіон – орлині крила і блискавку [1, с. 186], XV Аполлонів легіон – грифона (з III ст. – пальмову гілку) [1, с. 189], XV легіон Фортуни Першонародженої – колесо Фортуни [1, с. 191], XX Валеріїв Переможний легіон – кабана і три дрючки [1, с. 198], XXI Стрімкий легіон – два дзеркально відображені кабани [1, с. 201], XXX Ульпіїв легіон – тризуб Нептуна, дельфін і блискавки [1, с. 208]. Преторіанська гвардія римських імператорів мала за символ орла і блискавки [1, с. 210], і цьому є також іконографічне підтвердження на «Рельєфі преторіанців». На обладунках сингуляріїв (особиста охорона римських імператорів) зображали скорпіона [1, с. 216].

Найвідоміше нині зображення лоріки мускулати зберігається у Ватиканському музеї К'ярамонті. Це більш ніж двометрова статуя Октавіана Августа знайдена в Пріма Порта (передмістя Риму) археологами під час розкопок у 1863 році вілли Лівії (дружина імператора). Статуя є копією з бронзового оригіналу, виготовленого на замовлення римського сенату в 20 році до нашої ери. Дослідники вважають, що статуя, на відміну від більшості нині збережених зображень Августа, має портретну схожість. Імператор на статуї із Пріма Порта одягнений в лоріку мускулата. Якщо автор скульптури намагався точно відтворити зовнішність Октавіана Августа, то логічним є припущення про ідентичну тотожність оригінальним обладункам початку нашої ери обладунків імператора. Фігури зображені на цьому панцирі, уособлюють *Rex Romana* («Римський світ»), творцем якого був Октавіан Август. На це вказує алегорична фігура, що підтримує небеса, у верхній частині панцира. В центральній частині нагрудника розташоване зображення одного із дипломатичних успіхів імператора. Після того як римляни потерпіли дошкульну поразку від парфян біля Карр у 53 р. до н.е., втративши орли легіонів, саме Октавіан Август домовився про повернення військових регалій. Момент повернення штандартів зафіксований на кірасі лоріки мускулата імператора [3, с. 67–68].

Географічне розташування археологічних знахідок римського парадно-турнірного спорядження I–III століть (як показник проведення в тому чи іншому підрозділі кавалерійських турнірів гіппіка гімнасія) може вказувати, на яких секторах кордону Римської імперії дислокувалися найбільш елітні з точки зору бойового вишколу кавалерійські ауксилії. Практично немає сумніву, що подібна перевага була характерною для відбірних загонів, що розташовувалися в тих місцях римського лімесу, де були необхідні найбільш сильні кавалерійські підрозділи. Разом з тим, таке розташування археологічних знахідок може вказувати на ті народи, які служили в римських допоміжних ауксилях і були розквартировані на даних територіях (германці, кельти, фракійці, парфяни, сармати). Саме їх вплив був вирішальним на формування деяких нетипових для римлян парадних і турнірних обладунків.

Джерела та література

1. Дандо-Коллинз С. Легионы Рима. Полная история всех легионов Римской империи. – Москва: ЗАО Издательство Центрполиграф, 2013. 639 с.
2. Махлаюк А. Римские войны. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. 447 с.
3. Негин А. Римское церемониальное и турнирное вооружение. Санкт-Петербург: Факультет филологии и искусств СПбГУ: Нестор-История, 2010. 232 с.
4. Озимчук О. Історія Стародавньої Греції та Риму в термінах, іменах та назвах. Рівне: ПП ДМ, 2012. 224 с.
5. Перевалов С. Тактические трактаты Флавия Арриана: тактическое искусство; диспозиция против аланов. Москва: Памятники исторической мысли, 2010. 338 с.
6. Шукин М. На рубеже эр. Опыт историко-археологической реконструкции событий III в. до н.э. – I в. н.э. в Восточной и Центральной Европе. Санкт-Петербург: Фарн, 1994. 330 с.

References

1. Dando-Collinz S. Legiony Rima. Polnaya istoriya vseh legionov Rimskoj imperii. Moskva: ZAO Centrpoligraf, 2013. 639 s.
2. Mahlauk A. Rimskie vojny. Moskva: ZAO Centrpoligraf, 2003. 447 s.
3. Negin A. Rimskoe ceremonialnoe I turnirnoe vooruzhenie. Sankt-Peterburh: Facultet filologii I iskusstv SPbGU: Nestor-Istoriya, 2010. 232 s.
4. Ozymchuk O. Istoriya Starodavn'oyi Greciyi ta Rymu v terminax, imenax ta nazvax. Rivne: PP DM, 2012. 224 s.
5. Perevalov S. Takticheskie traktaty Flaviya Arriana: Takticheskoe iskusstvo; Dispozicziya protiv alanov. Moskva: Pamyatniki istoricheskoy mysli, 2010. 338 s.
6. Shhukin M. Na rubezhe er. Opyt istoriko-arxeologicheskoy rekonstrukcii sobytij III v. do n.e. – I v. n.e. v Vostochnoj I Central'noj Evrope. Sankt-Peterburh: Farn, 1994. 330 s.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Ващук Дмитро

ДЕКІЛЬКА ДОКУМЕНТІВ ІЗ ІСТОРІЇ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ
КИЇВСЬКОГО МІЩАНИНА ФІЦІ КОБИЗЕВИЧА 3

Гурбик Андрій

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
БАЗОВИХ АРХЕТИПІВ УКРАЇНЦІВ 7

Шеретюк Руслана

ТРИНІТАРСЬКА ШКОЛА В ТЕОФІПОЛІ: ОСНОВНІ ВІХИ ІСТОРІЇ
ТА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ НАБУТКИ (1773–1831 РР.) 15

Галуха Любова

ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВЕНСТВО ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У
ПОДІЯХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 24

Кравченко Ярослава

ДОЛЯ ВАСИЛЯ ВЕРХОВИНЦЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ) 38

Жилюк Сергій, Шапранський Сергій

«ТОМОС 2019»: ДИСКУРС ЗУМОВЛЕНЬ УТВОРЕННЯ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ 51

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Блануца Андрій

«НАУКА» ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ ЛИТОВСЬКОГО І КОРОЛЯ ПОЛЬСЬКОГО
СИГІЗМУНДА ІІ АВГУСТА НА ЕЛЕКЦІЙНІ ПОВІТОВІ
СЕЙМИКИ ШЛЯХТІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО
ДО ВАЛЬНОГО СЕЙМУ 1572 Р. 61

Ціватий Вячеслав

ПЕРЕГОВОРНІ ПРАКТИКИ І ТРАДИЦІЇ В ЄВРОПІ КІНЦЯ ХVІІІ –
ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ: ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ
ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ 70

<i>Озимчук Олег, Люшин Дмитро</i> АНАЛІЗ РИМСЬКИХ ПАРАДНИХ І ТУРНІРНИХ ОБЛАДУНКІВ І–ІІІ СТ. ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМ ТА ІКОНОГРАФІЧНИМ МАТЕРІАЛОМ	83
<i>Константинов Валентин</i> СОБЫТИЯ 1616 ГОДА В МОЛДАВСКОМ КНЯЖЕСТВЕ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ НА ПОЛЬСКО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ	92
<i>Chelcu Cătălina</i> THE SYNOD OF IAȘI (1642) – A HISTORIOGRAPHIC ASSESSMENT LE SYNODE DE IASI (1642) – UNE ÉVALUATION HISTORIOGRAPHIQUE ..	102
<i>Боголейша Светлана</i> РОССИЙСКО-ЛИТОВСКИЙ МИРНЫЙ ДОГОВОР ОТ 12 ИЮЛЯ 1920 Г. И ОТНОШЕНИЕ К НЕМУ БЕЛОРУССКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ (RUSSIAN-LITHUANIAN PEACEFUL AGREEMENT OF JULY 12, 1920 AND THE ATTITUDE OF BELARUSIAN NATIONAL FIGURES	112
<i>Постоловський Руслан, Слесаренко Андрій</i> УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА В ДОКУМЕНТАХ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО ПРАВОЗАХИСНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ХАРТІЇ 77	121
<i>Сіромський Руслан</i> НАРАДА ЕКСПЕРТІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ОТТАВІ 1985 РОКУ	129
<i>Sanzharevskyy Oleg</i> THE PRO-RUSSIAN PARAMILITARY ORGANIZATIONS OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN THE “RUSSIAN WORLD” HYBRID STRATEGY ..	137

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

<i>Паславська Наталія</i> КОНФЛІКТИ В РЕМІСНИЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА ПРИКЛАДІ КРАВЕЦЬКОГО ЦЕХУ У ЛЬВОВІ В XVI – XVIII СТ.)	147
<i>Бородинська Ліна</i> ГРОМАДА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ РІВНОГО У ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИНАХ 40–60-х РОКІВ ХХ СТ.	155

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Смерека Богдан

БРУКАТКИ – НЕРЕАЛІЗОВАНА МІСЬКА ЛОКАЦІЯ
У ВОЛИНСЬКОМУ ВОСВОДСТВІ 165

Стоколос Надія

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
НІМЕЦЬКИХ АНАЛІТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ 171

Данильчук Віталіна

ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ
ОСТАРБАЙТЕРІВ 178

Биков Олександр, Сєєрова Ольга

РАДЯНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МІФ У СУЧАСНІЙ
УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 185

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Давидюк Руслана

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ГАЛИЧИНИ В УМОВАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
(рецензія на монографію: Оксана Руда. Національно-освітня політика
урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття:
реалізація та рецепції) 197

Жив'юк Андрій

ДОЛЯ САКРАЛЬНИХ ПАМ'ЯТОК В УМОВАХ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР
(рецензія на книгу: Сергій Мочкін. Втрачені святині:
сакральні пам'ятки західних областей України у 1945–1965 рр.) 204

Томчук Любов

ШЛЯХ ЖІНКИ ДО ВИЗНАННЯ 209

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 31

Книга 1

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2019 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Ум. друк. арк. 15,4.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33014

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 31. Книга 1. Рівне: РДГУ, 2019. 220 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019